

O čom rozmýšľali a písali mladí katolíci na konci 80. rokov 20. storočia?

Analýza čitateľských príspevkov pre samizdatový časopis Zrno

TERÉZIA RONČÁKOVÁ

The Thinking and Writing of Young Catholics at the End of 1980s.
An Analysis of Texts Sent by Readers to the Samizdat Magazine Zrno

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.1.59-86>

*„Ochotný som všetko stratiť,
len lásku nie,
vlastný život v dare skrútiť,
len lásku nie.
Ochotný som všetko stratiť,
len lásku nie.
Najväčší poklad je lásku mať.“¹*

ABSTRACT: The youth samizdat Christian magazine Zrno was published in 1989 and was technically and distributionally the most perfect samizdat in Slovakia, capitalizing on the experience of about 20 other secret Christian magazines published since the 1970s. It also brought innovation to content creation because it gave space to its readers and wanted to be above all a tool for creating mutual unity and encouragement in the underground Church. A part of the archive of readers' contributions was preserved in the estate of the editor-in-chief of Zrno, priest Ladislav Stromček. For individual texts, the editorial notes and evaluations were also retained. This article analyzes this sample in detail in terms of form and content, noting the authors (gender, age), form of texts (typed, handwritten), genre, topics, editorial evaluation, editorial recommendation and the quality of contributions in terms of current editorial perspective. It offers a probe into the mentality of the generation of young committed Catholics from 1988 to 1989. At the same time, it presents the history of the magazine Zrno and the working methods of the samizdat editorial office under the conditions of totalitarianism.

Keywords: Communism, Totalitarianism, Samizdat, Zrno, Content Analysis.

¹ Prvá strofa jednej z klasických piesní cirkevných spevokolov v 80. rokoch, ktorá sa spieva dodnes. Na jej text sa odvolával aj jeden z analyzovaných príspevkov v našej vzorke.

História slovenského kresťanského periodického samizdatu je pomerne podrobne spracovaná v rozličných knižných aj časopiseckých publikáciách. Prvé sumarizujúce diela vydali takmer súčasne Ján Šimulčík² a Rudolf Lesňák³: zozbierali v nich základné údaje o jednotlivých samizdatových periodikách, štatisticky ich spracovali a obohatili príbehmi o tvorbe a distribúcii samizdatov, ako aj o osudoch významných kresťanských aktivistov zapojených do tejto protirežimnej činnosti. Neskôr sa samizdatu venovala konferencia na Katolíckej univerzite v Ružomberku,⁴ niekoľko štúdií a popularizačných článkov⁵, akademické práce⁶, knihy⁷ a najmä nová monografia J. Šimulčíka,⁸ ktorý viac než dvadsaťročný odstup využil na podrobné štúdium fondov archívu Ústavu pamäti národa založeného v roku 2003, ako aj na doplnenie informácií z iných dostupných publikovaných zdrojov.

Naša štúdia rozšíri existujúce poznatky o analýzu čitateľských príspevkov adresovaných mládežníckemu samizdatovému časopisu Zrno. Archívny materiál pochádza z pozostalosti zakladateľa a šéfredaktora Zrna Ladislava Stromčeka (1960 – 2021) a je vo vlastníctve Ústavu pamäti národa.⁹ Predstavuje súbor cenných dobových písomností, ktoré ponúkajú vhľad do myšlienkového sveta a mentálneho

² ŠIMULČÍK, Ján. *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997.

³ LESŇÁK, Rudolf. *Listy z podzemia*. Bratislava : Vydavateľstvo USPO Peter Smolík, 1998.

⁴ KOLKOVÁ, Terézia – ALBRECHTOVÁ, Ivana (eds.). *O hodnotě samizdatu. Samizdatová náboženská periodika před rokem 1989*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008.

⁵ LAUKO, Martin. Spomienka na tri samizdaty. In *Slovenská nedeľa, magazínová príloha Slovenského deníka*, 1992, roč. 3, č. 37, s. 2; ŠARPATAKYOVÁ, Mariana – GREŠKO, Adrián – ALBERT, Michal. Časopis Zrno : od samizdatových začiatkov po súčasnosť. In *Otázky žurnalistiky*, 2009, roč. 52, č. 1 – 2, s. 68 – 81; RONČÁKOVÁ, Terézia. 40 Years After the Birth of Religious Samizdat in Slovakia. Characteristics of the Slovak Samizdat and its Impact. In *Biuletyn Edukacji Medialnej*, 2012, č. 1, s. 129 – 139; RONČÁKOVÁ, Terézia. K problematike náboženského periodického samizdatu na Slovensku v období normalizácie. In *Nové horizonty*, 2013, roč. 7, č. 1, s. 14 – 19; RONČÁKOVÁ, Terézia. The Phenomenon of Samizdat in Slovakia. In Čoban, Savaş (ed.). *Media's Role in the Socialist Era*. Kiel : Amani International Publishers, 2013, s. 137 – 152; ŠIMULČÍK, Ján. Samizdatový časopis Náboženstvo a súčasnosť (1982 – 1989). In ŠKOVIEROVÁ, Angela (ed.). *Periodiká v minulosti a súčasnosti*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2018, s. 199 – 212.

⁶ ROMAN, Jozef. *Kresťanská samizdatová literatúra po roku 1968* [diplomová práca]. Bratislava : Trnavská univerzita, Teologický inštitút sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej na Slovensku, 1997; GREŠKO, Adrián. *Zrno – kresťanský časopis v 1. fáze vychádzania (1989 – 1997)* [diplomová práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009; ŠARPATAKYOVÁ, Mariana. *Samizdatové korene kresťanského týždenníka Zrno* [bakalárska práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009; ALBERT, Michal. *Zrno – kresťanský časopis v 2. fáze vychádzania (1997 – 2007)* [diplomová práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009; ALBERT, Michal. *Prezentácia politického diania v kresťanskom časopise Zrno (1997 – 2007)* [rigorózna práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2011; ALBERT, Michal. *Periodiká Orientácia, Domov a Brázda v kontexte tvorby publicistu a fotografa Jána Magu* [dizertačná práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2014.

⁷ LETZ, Róbert – LAUKO, Martin. *Hlas Slovenska v kontexte slovenského samizdatu*. Bratislava, Prešov : Ústav pamäti národa, VMV, 2018; KUSÁ, Jolana – KOPSOVÁ, Raisa – FUNDÁREK, František. *Život v slove a život slovom. Zjavné a skryté súvislosti slovenského samizdatu*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1995.

⁸ ŠIMULČÍK, Ján. *Éra samizdatu. Spoločenstvo Fatima a samizdat v rokoch 1974 – 1989*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2019.

⁹ Archív Ústavu Pamäti Národa v Bratislave (ďalej A ÚPN Bratislava), fond (ďalej f.) Zbierka samizdatov. Všetky nasledujúce odvolávky na zbierku čitateľských príspevkov a citácie z nej sa vzťahujú na toto označenie archívneho materiálu.

nastavenia aktívnych katolíkov na konci normalizačného obdobia, do fungovania samizdatovej redakcie aj do štylistických a žánrových zručností a kvalít vtedajších mladých čitateľov. Naším cieľom je:

- zhrnúť dejiny časopisu Zrno,
- opísať fungovanie jeho samizdatovej redakcie,
- ponúknuť žánrovú, tematickú a formálnu analýzu čitateľských príspevkov.

Kladieme si pritom základnú výskumnú otázku: Akú formálnu a obsahovú kvalitu mali príspevky určené samizdatovému časopisu?; s podotázkou: čo možno na ich základe usudzovať o zmýšľaní generácie mladých angažovaných katolíkov v rokoch 1988 – 1989?

Časopis Zrno

Počiatky časopisu Zrno siahajú do decembra 1987, keď sa vo Vrútkach konalo celoslovenské stretnutie zástupcov katolíckej mládeže a v rámci plánovania vhodných spôsobov ďalšieho pôsobenia sa prijala myšlienka potreby špecializovaného mládežníckeho časopisu. Na Slovensku v tom čase už existovalo do desať samizdatov, čo sa niektorým zdalo dosť a ozvali sa aj hlasy proti novému časopisu,¹⁰ preto bol prijatý kompromis vytvorenia mládežníckej prílohy etablovaného samizdatu *Náboženstvo a súčasnosť* (vychádzal od roku 1982). *Príloha mladých* vychádzala v roku 1988 a dosiahla vydanie troch čísel. V septembri 1988 sa redaktor *Náboženstva a súčasnosti* Ladislav Stromček postavil na čelo iniciatívy osamostatniť sa a vydávať samostatný časopis. S hlavnou redaktorkou *Prílohy mladých* Evou Klčovanskou a s jej ďalším redaktorom Mariánom Balázsom vytvorili pod gesciou Františka Mikloška tím pomerne skúsených tvorcov samizdatu. Stretnutia redakcie sa presunuli z Ružomberka (od Františka Novajovského) do Žiliny, kde býval L. Stromček, a neskôr do bytu E. Klčovanskej v Banskej Bystrici, lebo L. Stromček bol sledovaný ŠtB. L. Stromček sa stal novým šéfredaktorom a vymyslel aj názov *Zrno* – ako skratku zo slov zrelosť, nádej, orientácia. Pomenovanie sa neujalo hneď, redakcia dokonca vyhlásila čitateľskú anketu¹¹ o návrhoch nového názvu¹², napokon však ostalo pri *Zrne*. Podľa L. Stromčeka zdanlivý poľnohospodársky akcent pomáhal v rámci utajenia, skutočný akcent však bol skôr biblický. „*Našou ambíciou bolo, aby sa časopis postupne obsahovo vypracoval tak, aby mladým ľuďom pomáhal rásť k osobnostnej zrelosti a zároveň bol istým komunikačným médiom pre malé spoločnosti (tzv. stretká).*“¹³

¹⁰ ŠIMULČÍK, Ján. Ako vzniklo ZRNO I. Najprv bola myšlienka. In *Zrno*, 1999, č. 29, s. 12 – 13.

¹¹ *Náboženstvo a súčasnosť*. In *Príloha mladých*, 1988, č. 3, s. 12.

¹² V skúmanom materiáli sme našli aj jeden z čitateľských príspevkov so zoznamom navrhovaných názvov. Obsahoval 16 návrhov od nepodpísaného autora (všetky boli preškrtnuté, čo naznačuje postoj redakcie): Zore mladosti, Zore budúcnosti, Úsvit mladosti, Mladé sny, Hlasy mládeže, Najkrajšie roky, Pohľady mladých, Zrkadlá duše, Na strunách gitary, My s gitarami, My neskôr narodení, Kvety života, Mladá tvorba, Ahoj, Ježiš, Mládežník Sedembolestnej.

¹³ STROMČEK, Ladislav. Mládežnícky samizdat ZrNO. In KOLKOVÁ, Terézia - ALBRECHTOVÁ, Ivana (eds.). *O hodnote samizdatu. Samizdatová náboženská periodika pred rokom 1989*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 83.

Zrno patrí do poslednej generácie periodických samizdatov na Slovensku. Tie sa postupne formovali od začiatku normalizácie. Za prvý sa označuje *Orientácia*¹⁴ kruhu spišských kňazov pod vedením Jána Magu, vychádzajúca od roku 1973.¹⁵ Počiatky katolíckeho samizdatu priamo súvisia s „*preskupením spoločenských síl*“¹⁶ po neúspechu Pražskej jari, keď sa „*kultúrny front*“, na ktorý sa dovtedy upierali nádeje občanov, neosvedčil, preukázal „veľkú zraniteľnosť pred straníckym a štátnym aparátom“ a „*normalizačná politika ho priam zmietla*“,¹⁷ takže rozhodujúca občianska a duchovná aktivita prešla z publicistov, umelcov a niektorých pracovníkov spoločenských vied na veriacich. Samizdaty sú priamou súčasťou významných procesov v podzemnom náboženskom hnutí, ktorého formovanie, štruktúru, riadenie, masový charakter a pod. podrobne opísali napr. F. Mikloško¹⁸ a J. Šimulčík¹⁹. Dômyselná celoslovenská sieť malých spoločenstiev a systematická práca s nimi si postupne vyžiadala periodické informačné, vzdelávacie a formálne materiály. Podľa F. Mikloška boli samizdaty „*prvou lastovičkou*“ postupného prechodu nenápadnej práce v utajení do novej roviny aj verejných prejavov. „*Potom prišli verejné podpisové akcie, nočné adorácie mladých ľudí na púťach, podávanie správ do Hlasu Ameriky, sviečková manifestácia v marci 1988 a potom už prišiel November 1989*“.²⁰

Zrno môžeme zaradiť do poslednej z troch etáp periodizácie vývoja samizdatu, ktoré vymedzuje J. Šimulčík²¹: od etablovania (1973 – 1982) cez rozmach (1982 – 1988) po prechod od podzemného vydávania k verejnému (1988 – 1989). Zároveň ide z hľadiska formálnej realizácie o štvrtú vývojovú fázu tlače samizdatu²²: od strojopisu cez ormig a cyklostyl po ofset. *Zrno* sa stalo jediným náboženským samizdatom, ktorý vo svojom poslednom čísle z roku 1989 zverejnil plnú adresu vydavateľa (L. Stromčeka). Pripodobnilo sa tak k politickému samizdatu *Bratislavské listy*, ktoré v tiráži uvádzali adresu svojho vydavateľa Jána Čarnogurského už od prvého čísla (rok 1988) a zároveň podpisovali niektoré články plnými menami autorov. Medzi samizdatovými časopismi nesie *Zrno* zároveň rekord najvyššieho nákladu – prvé číslo vyšlo vďaka Stromčekovmu osobnému nasadeniu v počte 1 500 kusov (namiesto plánovaných 1 000 kusov) a posledné až v počte 3 000 kusov, pričom najčastejší náklad samizdatového časopisu sa pohyboval v rozmedzí 200 – 600 kusov a tisíckusovú hranicu tlačiarenských aj distribučných možností atakovalo len *Ná-*

¹⁴ R. Lesňák uvádza aj časopis *Emanuel* s datovaním až do roku 1970. Išlo však len o súkromný počin s nepravidelnou periodicitou a nákladom jeden výtlačok. V rozmedzí zatiaľ presne neurčených štyroch – piatich rokov na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia vyšlo osem čísel. *Emanuel* je v súčasnosti predmetom podrobného výskumu v rámci diplomovej práce (PALGUTOVÁ, Denisa. *Samizdatový časopis Emanuel: príbeh a analýza*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku. Rukopis s plánovaným dokončením v roku 2024).

¹⁵ ŠIMULČÍK, Svetlo z podzemia, s. 19; LESŇÁK, Listy z podzemia, s. 28 – 30.

¹⁶ ŠIMULČÍK, Svetlo z podzemia, s. 15.

¹⁷ ŠIMULČÍK, Svetlo z podzemia, s. 15.

¹⁸ MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich môcť rozvrátiť*. Bratislava : Archa, 1991.

¹⁹ ŠIMULČÍK, Ján. *Generácia nádeje*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2021.

²⁰ MIKLOŠKO, František. Samizdatové periodikum Náboženstvo a súčasnosť. In *O hodnote samizdatu. Samizdatová náboženská periodika pred rokom 1989*. Eds. Terézia Kolková, Ivana Albrechtová, Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 76.

²¹ ŠIMULČÍK, Svetlo z podzemia, s. 22.

²² ŠIMULČÍK, Svetlo z podzemia, s. 20 – 21.

boženstvo a súčasnosť, *Myšlienky z večeradla a Rodinné spoločenstvo*.²³ Z technického a grafického hľadiska predstavovalo *Zrno* „novú generáciu samizdatov“.²⁴ L. Stromček sa totiž rozhodol naplno využiť možnosti ofsetu, ktorý už mala podzemná cirkev vďaka zahraničnej pomoci k dispozícii, a publikovať aj perokresby, fotografie, výrazné titulky a text zalomený do stĺpcov a zarovnaný z oboch strán. Sprvu to bola doslova plávajúca práca, z dnešného pohľadu maximálne neefektívna – práce vyratúvanie medzier chýbajúcich do zarovnania v stĺpci, viacnásobné prepisovanie na stroji a ručné dopĺňanie medzier, zmenšovanie textu z formátu A4 na formát A5 fotením na filmy atď., ako to podrobne opísal L. Stromček.²⁵ To všetko mal uľahčiť na tú dobu supermoderný počítač dovezený v júni 1989 od Antona Hlinku z Mníchova do Žiliny, ako aj pripravovaná nová ofsetová tlačiareň so strojom od holandských protestantov. Mala sídliti na Orave a jej pracovný názov bol SPT (Severoslovenská podzemná tlačiareň). „*Chystali sme veľkú ‚bombu‘. Od januára 1990 sme chceli vydávať prvý samizdat sádzaný na počítači s perfektnou grafickou úpravou a obrázkami novinového typu. V spojení s ofsetovou tlačou to malo mať špičkovú úroveň. Revolúcia nám to prekazila...*“²⁶

Personálne tvorbu *Zrna* pokrývala trojica redaktorov – L. Stromček, E. Klčovanská, M. Balázs –, ktorí zastupovali rôzne časti Slovenska (Žilina a západ, Banská Bystrica, Košice). Okrem nich sa na tvorbe časopisu podieľal fotograf Ondrej Gábriš, grafik Ivor Tomana (so skratkou Dik) a tlačiar Jozef Roman.²⁷ Dôležité bolo prepojenie so Spoločenstvom Fatima, ktoré držalo nad časopisom ochrannú ruku a redaktorom poskytovalo okrem technickej a distribučnej podpory najmä duchovné zázemie. „*Zrno vzniklo uprostred tejto komunity. Komunita nám pomohla realizovať naše nadšenie*“.²⁸ „*Fatima ... bola pre nás zázemím, kde sme sa mohli uchýliť či stiahnuť, keď sme boli unavení. Najviac vyťažení a upracovaní muži komunity Silvo Krčméry a Vlado Jukl patrili k tým, ktorí prejavovali o našu prácu najväčší záujem. Fandili nám, pomáhali so zbieraním článkov do časopisu, kamarátsky nás upozorňovali na nedostatky, chválili dobré príspevky. Vždy, keď som sa s nimi stretla, mala som pocit, akoby žili len Zrnom a Zrno bolo v tej chvíli ich najdôležitejšou prácou*“.²⁹ Ľudská

²³ KOLKOVÁ, Terézia. Samizdat: definícia, dejiny, charakteristika. In KOLKOVÁ, Terézia – ALBRECHTOVÁ, Ivana (eds.). *O hodnote samizdatu. Samizdatová náboženská periodika pred rokom 1989*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladateľstvi, 2008, s. 18.

²⁴ STROMČEK, Ladislav. *Stretká*. In ŠIMULČÍK, Ján. *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, s. 126.

²⁵ STROMČEK, *Stretká*, s. 127 – 128.

²⁶ STROMČEK, *Mládežnícky samizdat Zrno*, s. 85.

²⁷ Osudy spomenutých osobností približuje v krátkych medailónoch J. Šimulčík (ŠIMULČÍK, *Ēra samizdatu*): L. Stromček (s. 44), E. Klčovanská (s. 75), M. Balázs (s. 76), I. Tomana (s. 82), J. Roman (s. 55). Ondrej Gábriš (nar. 1960 v Čadci) vyštudoval umeleckú fotografiu a pred revolúciou pracoval ako profesionálny fotograf v Kysuckom múzeu v Čadci. V roku 1991 vstúpil do jezuitského noviciátu, kňazstvo prijal v roku 1999. Zomrel v roku 2020; v posledných rokoch pôsobil ako súcius majstra novicov v Ružomberku a vicepostulátor v kauze blahorečenia Tomáša a Františka Munkovcov (BARTKO-VJAK, Jozef. Zomrel páter Ondrej Gábriš SJ, vicepostulátor kauzy blahorečenia Munkovcov. In *Vatican News*, 2020 [on-line]. Dostupné na internete: <<https://www.vaticannews.va/sk/cirkev/news/2020-02/zomrel-pater-ondrej-gabris-vicepostulator-blahoreceni-munkovcov.html>> [29. 6. 2023].

²⁸ STROMČEK, *Stretká*, s. 132.

²⁹ KLČOVANSKÁ, *Pozvanie*, s. 118.

a duchovná podpora bola dôležitá osobitne vzhľadom na dohľad ŠtB, ktorá mala časopis v hľadáči a smerom k redaktorom vysielala varovné signály: E. Klčovanská zažila výstražnú nočnú návštevu,³⁰ L. Stromček dostal už mesiac po vyjdení prvého čísla odkaz „*Zrno sa nám páči, nech nám vždy pošle jedno číslo*“,³¹ M. Balázsa kontaktoval agent ŠtB a snažil sa dostať bližšie k redakcii a k informáciám.³² Napriek tomu ŠtB nechala nový samizdat žiť. L. Stromček to interpretoval tak, že štát už nestíhal monitorovať všetky nelegálne tlačoviny, zameral sa preto najmä na tie politicky orientované a „*náboženské na konci osemdesiatych rokov tolerovali viac. Nechávali podzemnému hnutiu akýsi ventil*“.³³

Ponovembrové dejiny *Zrna* spracovali – do roku 2009 – M. Šarpatakyová, A. Greško a M. Albert.³⁴ V roku 1990 ostal načas jeho šéfredaktorom L. Stromček a redakcia sa personálne výrazne posilnila o viacero osobností z okruhu aktívnych katolíkov. V roku 1993 sa presťahovala do Bratislavy a v roku 1994 do Prešova, čo súviselo s tým, že časopis prešiel pod Vydavateľstvo Michala Vaška. Ten ho v roku 1996 zlúčil s časopisom *Hlas*, ktorý tiež vydával, a istý čas mal dvojitú titulku *Hlas – Zrno*. Za silné roky *Zrna* možno označiť obdobie 1997 – 2005, keď redakciu viedol Slavomír Kontúr a pôsobili v nej viaceré novinársky vyprofilované osobnosti. O *Zrne* sa uvažovalo ako o nositeľovi diskusie a konštruktívnej vnútrocirkevnej kritiky, vyvažujúcej pôsobenie pastoračných printových médií (*Katolícke noviny*, rehoľné a farské časopisy).³⁵ Po konflikte vnútri vydavateľstva sa však redakcia rozpadla. V roku 2006 sa *Zrno* – už v novom redakčnom zložení – pokúsilo otvoriť diskusiu na tému celibátu, čo sa skončilo odobratím imprimatur (a možnosti distribúcie v kostoloch) a následným poklesom nákladu na polovicu.³⁶ Bolo to v čase pomerne intenzívnej cirkevno-spoločenskej diskusie na tému médií rezonujúcej v radoch laickej kresťanskej verejnosti, ale aj v prostredí Katedry žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, ktorá na tému úlohy kresťanských médií zorganizovala konferenciu, kde zaznievala požiadavka posilnenia kvalitného kresťanského mediálneho priestoru. „*Cirkev potrebuje svoje súčasné médiá, ale potrebuje aj také, z ktorých názvu a prvotnej myšlienky, prepáčte za výraz, netrčí – katolícke náboženstvo. Potrebuje veľké, celonárodné noviny, kde bude mať kresťanská myšlienka, názor a pohľad svoje miesto v rámci akéhokolvek článku, nie označenej rubriky. Potrebuje spravodajský web týchto novín, kde sa k ekonomickej kríze nevyjadri len keynesovský či friedmanovský ekonóm tzv. sociálno-liberálneho alebo, ak chcete, neoliberalného razenia, ale aj odborník kresťanskej formy zastávajúci teórie konzervati-*

³⁰ KLČOVANSKÁ, *Pozvanie*, s. 117.

³¹ STROMČEK, *Stretká*, s. 125.

³² Mailový rozhovor autorky s M. Balázsom, 9. 5. 2023.

³³ STROMČEK, *Stretká*, s. 126.

³⁴ ŠARPATAKYOVÁ – GREŠKO – ALBERT, *Časopis Zrno*.

³⁵ GAVENDA, Marián. Chceme oživiť heslo: Katolícke noviny do každej rodiny. In *Plnia kresťanské médiá v slovenskej spoločnosti svoju úlohu?* Ružomberok : Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2005, s. 12 – 13.

³⁶ VAŠKO, Michal. *Zrno*. In KRAVČÁK, Peter – VOLČEK, Miroslav (eds.). *Plnia katolícke médiá v slovenskej spoločnosti svoju úlohu? II*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 45.

vizmu“.³⁷ S potenciálom Zrna sa však stal presný opak. Ďalším klesaním nákladu až na úroveň 600 kusov smeroval k postupnému zániku v roku 2016. Podľa M. Vaška to bol nevyhnutný dôsledok slovenského nezájmu o serióznou diskusiu na páľčivé témy Cirkvi. „*To nie je vec Zrna. Úctivejší štýl písania a občasnú ‚okiadzanie‘ šéfov mohlo dátum vyhnania Zrna z kostolov oddialiť. Ak by to bol problém Zrna a jeho vydavateľa, diskusia o páľčivých cirkevných témach by sa objavila inde. Faktom ale je, že za dvadsať slobodných rokov sa NIKDE nevytvoril priestor na kritickú fundovanú diskusiu o praktických otázkach kresťanského života*“.³⁸ Podľa M. Vaška sa tak slovenská Cirkev pripravila o možnosť na vhodnom fóre riešiť „*témy, ktoré nepatria ani na kazateľnicu, ani do Katolíckych novín, ani do profánnych, zväčša liberálnych a bulvárnych médií*“, ktoré ich podávajú „*vulgárne a s nenávisťou voči Cirkvi (...)* Bez úcty, bez hĺbky, bez analýzy, bez reflexie“.³⁹

Obsahová analýza čitateľských príspevkov

Pri analýze obsahu Zrna, a najmä (nevyžiadaných) čitateľských príspevkov, treba vychádzať z novátorského prístupu redakcie – koncipovať časopis ako priestor pre členov mládežníckych náboženských krúžkov, čiže tvoriť obsah „zdola“, nie „zhora“. Nemal to byť „*samizdat primárne náročnejších textov, také samizdaty tu boli, ale práve niečo odľahčené a tvorené v širokom zábere. Mať hoci len krátku báseň alebo úvahu v samizdate, to bola pre každého mladého človeka veľká vec*“.⁴⁰ Cieľom teda neboli texty na najvyššej úrovni – hoci každé číslo obsahovalo jeden ťažiskový kvalitný text písaný na objednávku –, ale naplnenie úlohy spájať mladých kresťanov, dodávať im pocit spolupatričnosti, povzbudzovať ich. „*Obsahovo sme nikdy neboli s výsledkom spokojní a ani pri spätnom pohľade sa nedá povedať, že to bol výkvet. Treba však chápať, že nešlo o časopis pre časopis, ale išlo skôr o úlohu, ktorú vo svojom čase na Slovensku zohrával. Viac než dať mladým cez samizdatové ‚masmédiu‘ veľké myšlienky a idey bolo cieľom časopisu to, aby spoluvytváral jednotné povedomie medzi mladými, ktorí sa stretávali po celom Slovensku v malých skupinách. Chcel byť médiom medzi mládežníckymi spoločenstvami, mal ich spájať a vytvárať istotu jednoty a napojenia na otca biskupa Korca*“.⁴¹ Napriek tomu na obsah redakcia nerezignovala a Zrno možno hodnotiť ako kvalitatívne „*neporovnateľne na vyššej úrovni oproti Prílohe mladých – aj čo do kvality článkov*“.⁴²

Zámer redakcie sa stretol až s nečakaným úspechom. „*Mladí ľudia odrazu získali možnosť spolupodieľať sa na takejto forme odporu voči režimu, udržiavania slobodného ducha i kresťanskej komunity. Samizdat sa práve vďaka takejto koncepcii šíril veľmi rýchlo a do všetkých končín Slovenska. Bol som prekvapený, akým množstvom príspevkov som bol zavalený. Skutočne. A hoci boli zväčša naozaj jednoduché, bol to*

³⁷ KRAVČÁK, Peter. Aká by mala byť úloha kresťanských médií? In KRAVČÁK, Peter - VOLČEK, Miroslav (eds.). *Plnia katolícke médiá v slovenskej spoločnosti svoju úlohu? II.* Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 98 – 99.

³⁸ VAŠKO, Zrno, s. 46.

³⁹ Ibid., s. 47 – 48.

⁴⁰ Mailový rozhovor autorky s M. Balázsom, 9. 5. 2023.

⁴¹ STROMČEK, *Stretká*, s. 123.

⁴² KLČOVANSKÁ, *Pozvanie*, s. 116.

*pre mňa neopísateľný pocit, silná emócia, že je tu taká obrovská odozva na takýto jedinečne koncipovaný „projekt“. Nešlo len o obsah, ale jeho rozširovanie bolo samo osebe posolstvom o slobode v neslobodnom svete, udržiavaním slobodného ducha a povedomia jednej veľkej kresťanskej komunity na celom Slovensku“.*⁴³

Redaktori zbierali texty po svojej linke každý zvlášť, vykonali prvú selekciu a vybrané príspevky prinášali na redakčné stretnutia, kde ich spoločne hodnotili a zostavovali definitívny obsah čísla. V pozostalosti L. Stromčeka sa našlo viac než 100 takýchto príspevkov, spolu s redakčnými poznámkami vpisovanými na okraj a s hodnotiacimi značkami: pozitívne hodnotenie sa označovalo ako „✓“ a negatívne ako „Ø“. Osobný archív L. Stromčeka venovaný *Zrnu* zahŕňa 304 položiek datovaných do rokov 1988 a 1989. Po vylúčení obalových materiálov (s organizačnými poznámkami), konceptov z rozličných fáz zalamovania zredigovaných textov (stĺpce bez zarovnania, zarovnané stĺpce bez obrázkov a pod.), fotografií, notových zápisov a pod. sme získali 107⁴⁴ čitateľských textových príspevkov určených na posúdenie a prípadné publikovanie v *Zrne*.

Pri analýze príspevkov sme zaznamenávali údaje o šiestich premenných:

- autor,
- forma,
- žáner,
- téma,
- redakčné hodnotenie,
- naše hodnotenie.

Zloženie prispievateľov podľa pohlavia bolo vyrovnané (tab. č. 1). Neidentifikované pohlavie sme zaznačili pri úplných anonymoch alebo príspevkoch podpísaných iniciálkami (nie krstnými menami), kde zároveň z textu nebol zřejmý rod autora.

Pohlavie autora	Počet	Podiel
neidentifikované	31	29 %
ženy	37	35 %
muži	39	36 %
Súčet	107	100 %

Tab. č. 1 Pohlavie prispievateľov.

Vek prispievateľov sme neanalyzovali ako osobitnú premennú, lebo bol uvedený iba pri 32 textoch (30 %), z toho deväti autori sa dva- alebo viackrát opakovali, autorov s uvedeným vekom bolo teda iba 23. Ich vek sa pohyboval od 15 do 25 rokov

⁴³ Mailový rozhovor autorky s M. Balázsom, 9. 5. 2023.

⁴⁴ Treba upresniť, že jedna evidovaná položka znamená jednu stranu, prípadne dvojstranu archívneho materiálu. Jeden čitateľský príspevok mohol mať aj viac strán. Výsledných 107 príspevkov zahŕňalo 209 položiek. Vylúčili sme teda zvyšných 95 položiek.

+ dvaja čitatelia uviedli vek 40 rokov. Keď vylúčime tieto dve položky s extrémnymi hodnotami, môžeme vypočítať priemerný vek prispievateľov – 19 rokov – a medián – 18 rokov. Vek prispievateľov teda mierne prevyšoval pôvodný zámer redakcie tvoriť časopis pre stredoškôľakov a učňov.⁴⁵ Až polovicu prispievateľov (s identifikovaným vekom) tvorili mladí dospelí (vysokoškôľáci alebo pracujúci), ktorí tiež cítili potrebu mládežníckeho časopisu a *Zrno* považovali za svoje.

Z formálneho hľadiska sme rozlišovali rukopisy písané rukou a písané na stroji (tab. č. 2). Hoci strojopisné prevažovali, podiel textov písaných rukou môžeme považovať za značný. Svedčí o dobových podmienkach, keď ovládanie strojopisu nepatrilo medzi bežné zručnosti a vlastníctvo písacieho stroja bolo ešte zriedkavejšie. Mnohí autori preto preferovali tento spôsob písania napriek explicitnej redakčnej výzve poselať texty písané na stroji.⁴⁶

Forma	Počet	Podiel
písané na stroji	63	59 %
písané rukou	44	41 %
Súčet	107	100 %

Tab. č. 2 Forma rukopisov.

Žánrovú stránku príspevkov sme podrobne štylisticky vyhodnotili v separátnej lingvisticky ladenej štúdií,⁴⁷ kde sme kládli dôraz na žánrotvorné kritériá pomenované D. Slančovou⁴⁸: tému, funkciu, formu, kompozíciu a jazyk. Na tomto mieste len zopakujeme a zhrnieme žánrovú skladbu zachovaných čitateľských príspevkov (tab. č. 3).

žáner	počet	podiel
báseň	49	46 %
úvaha	27	25 %
príbeh	11	10 %
populárno-náučný text	6	6 %
doplnok	4	4 %
svedectvo	3	3 %
ohlas	3	3 %
recenzia	1	1 %

⁴⁵ *Náboženstvo a súčasnosť, Príloha mladých*, č. 2/1988, s. 12.

⁴⁶ *Náboženstvo a súčasnosť, Príloha mladých*, č. 3/1988, s. 12.

⁴⁷ RONČÁKOVÁ, Terézia. Čitateľské príspevky v samizdatovom časopise *Zrno*: štýl, žáner, osud. Prednesené na konferencii *Štýl a text v jazykovej interakcii*, ktorá sa konala 28. – 29. júna 2023 na Prešovskej univerzite v Prešove.

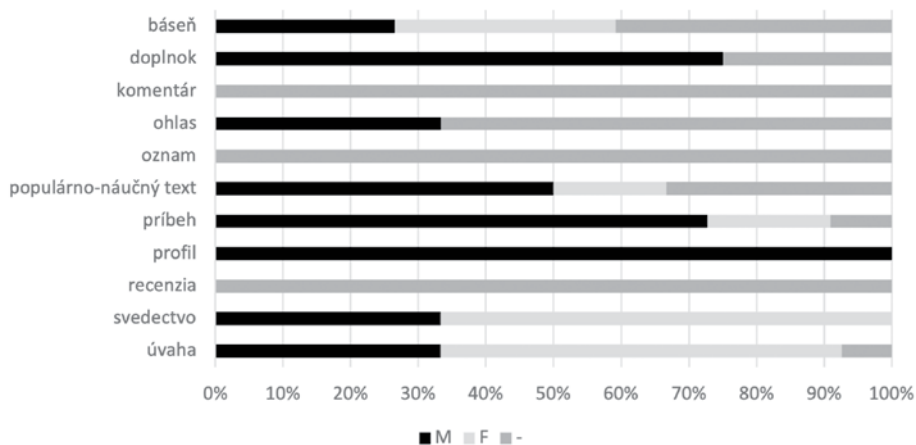
⁴⁸ SLANČOVÁ, Dana. *Praktická štylistika*. Prešov : Slovacontact, 1996, s. 116 – 117.

oznam	1	1 %
komentár	1	1 %
profil	1	1 %
Celkový súčet	107	100 %

Tab. č. 3 Žánrová skladba vzorky.

Ako je zrejmé, takmer polovica prispievateľov poňala nový samizdatový časopis ako príležitosť publikovať svoju vlastnú umeleckú (poetickú) tvorbu. Štvrtinu textov predstavovali úvahy, čiže štýlovo nevyprofilované texty s publicistickými, rečníckymi, esejistickými aj výkladovými prvkami. Príbehy ako svojbytný novinársky žáner považovaný zároveň za vhodný nosič náboženského posolstva⁴⁹ tvorili desatinu vzorky, doplnenú o ďalšie tri percentá svedectiev, v ktorých je tiež dôležitá príbehová a emočná zložka.⁵⁰ Medzi doplnky sme zaradili texty servisného charakteru (tajnička, dotazník, vtipy, inzercia). Ohlas je pomenovanie pre čitateľské listy priamo reagujúce na kvalitu časopisu alebo na konkrétnu výzvu redakcie. Komentár ako ťažiskový novinársky žáner – s výrazným hodnotiacim obsahom, s dôrazom na vlastnú originálnu mienku autora a na aktuálny spoločenský myšlienkový presah – sme vo vzorke zaznamenali iba jeden.

Vzhľadom na pohlavie (graf č. 1) je zrejماً inklinácia žien k úvahám, svedectvám a mierne aj k básňam. Mužské autorstvo dominovalo pri príbehoch, populárno-náučných textoch a ostatných, minoritne zastúpených žánroch. Zo štylistického hľadiska možno teda konštatovať mužskú prevahu pri novinárskych príspevkoch a ženskú pri nenovinárskych.

Graf č. 1 Žánre podľa pohlavia autorov.

⁴⁹ RONČÁKOVÁ, Terézia. *Prienik náboženského a publicistického štýlu III. Môže cirkev hovoriť mediálnym jazykom?* Praha : Paulínky, 2010, s. 80 – 83.

⁵⁰ RONČÁKOVÁ, Terézia. *Súčasný žurnalistický žáner*. Ružomberok : Verbum, 2016, s. 142 – 149.

Tematické ladenie príspevkov (tab. č. 4) malo jednoznačnú náboženskú orientáciu. Príspevky inšpirované skúsenosťou z bežného života sme zaznamenali v niektorých poetických a príbehových textoch. Ako nábožensko-spoločenské sme vyhodnotili najmä príbehy s edukačným prvkom (o odhaľovaní pravej, hlbšej podoby človeka, o ľudskej bezcitnosti a agresivite, o bezduchosti civilných sobášnych ceremónií, o (ne)posudzovaní druhých), ale aj zmienený komentár, obsiahlu úvahu v štýle eseje o prestavbe, prebujnenom štátnom aparáte a ďalších problémoch socialistickej spoločnosti, a profil venovaný 40. výročiu smrti biskupa Karola Kmeťka. Nábožensko-kultúrne boli najmä populárno-náučné texty, keďže redakcia v danom čase zbierala príspevky na tému metalovej hudby a satanizmu (šesť zo siedmich článkov). Okrem toho sme do tejto kategórie zaradili kvalitne, až profesionálne spracovaný text o samizdatoch v Českej republike. Do kategórie lifestyle sa dostal vtipný príbeh o rozháňaní roja včiel nad vežou svätomartinského dómu a čisto spoločenskú tému sme identifikovali v maturitnej práci Michala Synka, študenta gymnázia na Sladkovského ul. V Prahe. Text bol uverejnený v prílohe *Mladej fronty* Víkend 30. 4. 1988. Autor v ňom uvažoval o charaktere súčasnej mládeže – jej liknavosti, apatii, prispôsobenosti, absencii ideálu a zápalu pre nejaké „náboženstvo“ v širokom zmysle. Prejavil sa ako zručný a vyzretý štýlista, schopný vyhnúť sa klišé a ponúknuť podnetné myšlienky.

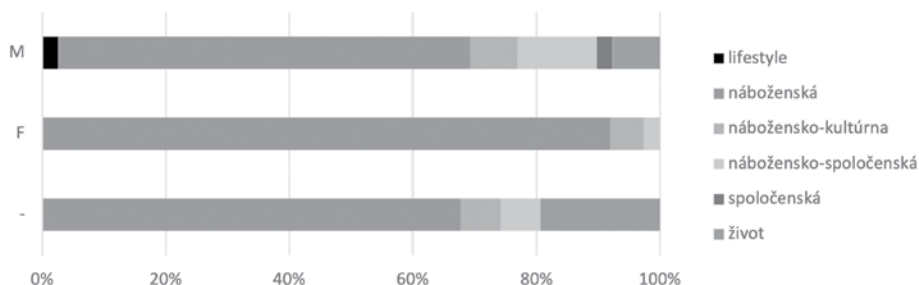
Téma	Počet	Podiel
náboženská	81	76 %
život	9	8 %
nábožensko-spoločenská	8	7 %
nábožensko-kultúrna	7	7 %
lifestyle	1	1 %
spoločenská	1	1 %
Celkový súčet	107	100 %

Tab. č. 4 Témy príspevkov.

Prevažujúce náboženské príspevky zahŕňali širokú škálu náboženských tém. Vzhľadom na frekvenciu žánru básne boli časté texty s charakterom modlitby, niekedy dokonca v štýle litánií alebo piesňového textu. Autori sa v nich priamo obracali na Boha a svoje myšlienky prezentovali príhovorovým štýlom. Spomedzi iných tém možno spomenúť opakujúci sa motív potratov ako hriechu a spoločenského zla, Božej vôle, dôvery, večného života, kontrastu medzi duchovným a svetským prežívaním, zodpovednosti veriacich za evanjelizáciu vo svojom okolí, hriechu a odpustenia v spovedi, vlastného vnútorného obrátenia, konkrétnych sviatkov (Vianoce, Veľká noc), kňazského povolania či babkinej smrti.

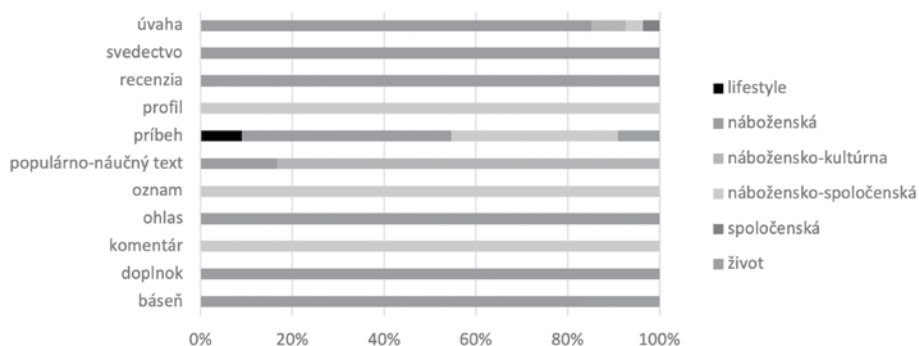
Z hľadiska pohlavia autorov (graf č. 2) sme zaznamenali (miernu) prevahu žien iba pri náboženských témach; vo všetkých ostatných dominovali mužskí autori.

Toto zistenie nadväzuje na žánrovú inklináciu autorov a autoriek – aj tu sa ukázala vyššia žurnalistická preferencia mužov a nežurnalistická preferencia žien.

Graf č. 2 Témy podľa pohlavia autorov.

Distribúcia tém v závislosti od žánrov (graf č. 3) napovedá, že z náboženskej tematiky sa najviac vymaňovali príbehy a populárno-náučné texty, ku ktorým možno priradiť minimálne sa vyskytujúce žánre komentár, oznam a profil. Sú to napospol novinárske žánre, pre ktoré sú typické iné ako náboženské témy. Naopak, básne a úvahy z prostredia iných štýlov (najmä umeleckého) viazali na seba prevažne náboženské témy.

Graf č. 3 Témy príspevkov podľa žánru.

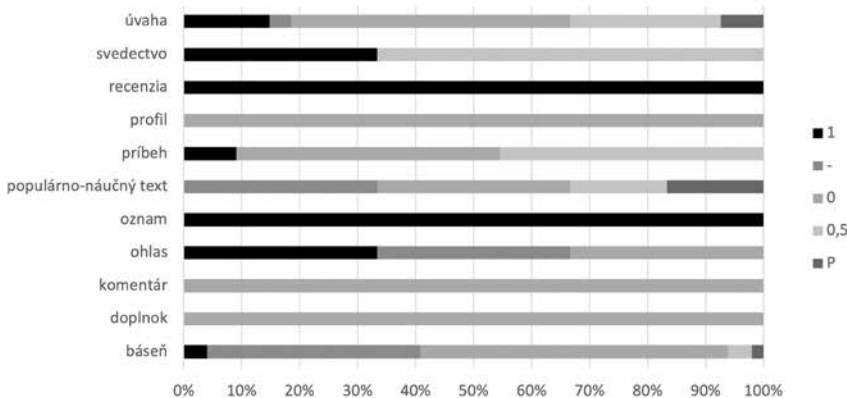
Ako sme uviedli, prvú selekciu doručených príspevkov vykonával redaktor, ku ktorému sa text dostal, a následne redakcia kolektívne hodnotila tie príspevky, ktoré prešli týmto „sitom“. Hodnotenia zapisovali členovia redakcie priamo na rukopis slovne aj formou dohodnutých značiek. V našej vzorke mali niektoré texty dve takéto hodnotenia, niektoré ich mali až tri, prípadne len jedno alebo žiadne. Pre zjednodušenie sme preto evidovali jednohlasné rozhodnutia ako „1“ alebo „0“ a nejednohlasné rozhodnutia ako „0,5“. Značku „-“ sme zvolili pri absentujúcom hodnotení

a značku „P“ pri textoch, ktoré v niektorom zo štyroch čísel samizdatového Zrna aj naozaj vyšli (tab. č. 5).

Výsledné hodnotenie	Počet	Podiel
1	11	10 %
-	22	21 %
0	53	50 %
0,5	17	16 %
P	4	4 %
Celkový súčet	107	100 %

Tab. č. 5 Hodnotenie príspevkov.

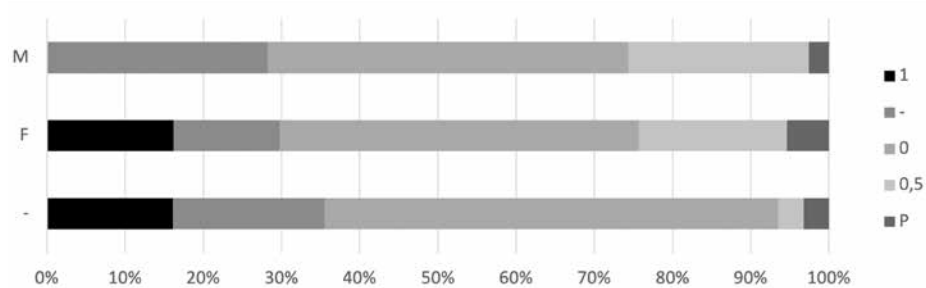
Polovica textov bola zamietnutá a ďalšia pätina nehodnotená. Pomer nerozhodných a prijatých textov je vyrovnaný. Spomedzi frekventovanejších žánrov mali najnižšiu úspešnosť básne (graf č. 4). Zámer vydavateľov sa v tejto oblasti očividne nestretol s dopytom v čitateľskej obci, ktorá od časopisu očakávala priestor pre vlastnú (umeleckú) tvorbu, a prípadne odbornú spätnú väzbu a usmernenie. L. Stromček so spolupracovníkmi však nechceli mať zo *Zrna* „akýsi kultúrno-umelecký, ale duchovno-formačný samizdat, preto boli napríklad básne len jednou časťou skladačky“. ⁵¹ Pre príbehové texty (vrátane svedectiev) bola typická nerozhodnosť posudzovateľov. Opakovali sa poznámky typu „skrátit“, „upraviť“, „len ako zostrih do ohlasov“, „dopísať záver“, „reagovať v ohlasoch“, ktoré svedčia o tom, že texty neboli použiteľné vcelku, ale redakcia sa snažila vybrať z nich nosné úryvky s potenciálom povzbudiť druhých alebo tlmočiť určitú emóciu.

Graf č. 4 Hodnotenie príspevkov podľa žánru.

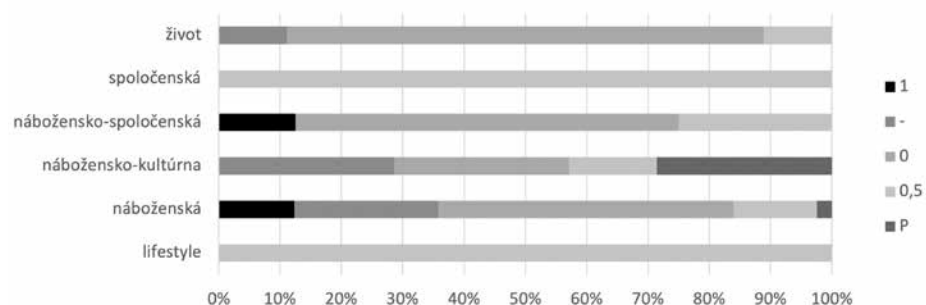
⁵¹ ŠARPATAKOVÁ - GREŠKO - ALBERT, *Časopis Zrna*, s. 68 - 69.

Vzhľadom na pohlavie (graf č. 5) je zrejmä vyššia úspešnosť žien. Odmietnuté texty sú rozdelené rovnomerne; muži mali vyššie zastúpenie pri nerozhodných alebo nehodnotených textoch.

Graf č. 5 Hodnotenie podľa pohlavia autorov.

Rozloženie tém v jednotlivých kategóriách hodnotenia (graf č. 6) naznačuje vyššie šance iných ako náboženských tém.

Graf č. 6 Hodnotenie príspevkov podľa témy.

Redakčné hodnotenia, ktoré sa zachovali na okraji príspevkov, boli vpisované rukou a mali svoj špecifický rukopis podľa toho, kto z redaktorov bol ich autorom. Aspoň jedna redakčná poznámka bola prítomná na 51 príspevkoch, čiže približne na polovici skúmanej vzorky. Vytvorili sme pre ne päť kategórií + kategóriu iné (tab. č. 6).

Typ poznámky	Počet	Podiel
výzva skrátiť	17	33 %
konkrétne hodnotenie	12	24 %
kritika anonymity	7	14 %
iné	6	12 %

výzva prerobiť	5	10 %
výzva zaradiť do Ohlasov	4	8 %
Súčet	51	100 %

Tab. č. 6 Typy redakčných hodnotení.

Tretina poznámok sa niesla v duchu požiadavky text skrátiť: vybrať z neho len úryvok, často malý zlomok pôvodného príspevku, s cieľom urobiť prispievateľovi radosť, povzbudiť ostatných (čo sa aj explicitne niekedy uvádzalo formuláciou „na povzbudenie“). Takéto torzá textov putovali najmä do rubriky Ohlasy. Tých sa týkala aj osobitná kategória, keď poznámka text posúvala do Ohlasov ako celok alebo, naopak, naznačovala len potrebu autorovi v Ohlasoch poďakovať – bez toho, aby sa z jeho textu čokoľvek citovalo. Napríklad v prípade zásielky viacerých básní, ktoré autor sprevádzal textom „netrváme na uverejnení všetkých príspevkov, uverejnite len tie, ktoré uznáte za vhodné“, jeden z redaktorov poznamenal: „Poďakovať za skromnosť a v ohlasoch, zostrihoch, jednou-dvomi vetami podporiť vlastnú tvorbu.“ Z tejto formulácie je zároveň zrejmé, že redakcia v danom čase ešte nemala ustálený názov rubriky určenej pre čitateľské ohlasy. Pracovalo sa s pojmami zostrihy, Zrnáreň, v jednej z poznámok sa priamo uvádzalo „do rubriky, ktorej názov ešte nevieme (ohlasy)“. V tlačenej podobe časopisu žiadnu takúto rubriku nenachádzame, išlo teda pravdepodobne len o plán do budúcnosti. V dvoch zo štyroch čísel vydaných v roku 1989 sa vyskytovala rubrika Z vašej tvorby venovaná výlučne básňam.⁵²

Konkrétne hodnotenie sme našli pri štvrtine príspevkov s poznámkou. Viackrát zaznelo, že text je „už neaktuálny“ (napríklad rozprávanie o púti dávno po púti, príhovor z pohrebu pátra Gabriela Povalu, SJ, pravdepodobne príliš dávno po pohrebe, alebo promo text o Misijnej kongregácii služobníck Ducha Svätého pri príležitosti 100. výročia jej založenia, ktorý už bol publikovaný v Katolíckych novinách). Jeden z príspevkov na tému metalovej hudby a satanizmu bol ohodnotený ako „príliš moralistický“; krížovka dostala prívlastok „slabá“; očitý príbeh z ukrajinskej dedinky, kde sa údajne zjavovala Panna Mária, považoval jeden z redaktorov za „zaujímavý“. V prípade divadelného predstavenia trnavských ochotníkov o donovi Boscovi redakcia konštatovala: „Jadro, že ide o predstavenie, sa stráca, zaniká.“ Text bol hybridom recenzie, informačného článku a úvahy o Božom pôsobení v živote človeka. Životopis biskupa Karola Kmeťka dostal hodnotenie: „Trochu suché, nevykresľuje osobnosť.“ Dokazuje to náročnosť redakcie, ktorá napriek malému počtu použiteľných a dostatočne zručne napísaných príspevkov neváhala k textom pristupovať kriticky (tento konkrétny bol odmietnutý). Komentár na tému zneuží-

⁵² Z vašej tvorby. In *Zrno*, 1989, č. 1, s. 18 [on-line]. Dostupné na internete:

<https://samizdat.sk/vyhľadavanie/periodicky?field_5_nazov_samizdatu_tid_selective=12&field_rok_vydania_value_selective=1989 [29. 6. 2023]; Z vašej tvorby. In *Zrno*, 1989, č. 3, s. 40 [on-line]. Dostupné na internete:

<https://samizdat.sk/vyhľadavanie/periodicky?field_5_nazov_samizdatu_tid_selective=12&field_rok_vydania_value_selective=1989 [29. 6. 2023].

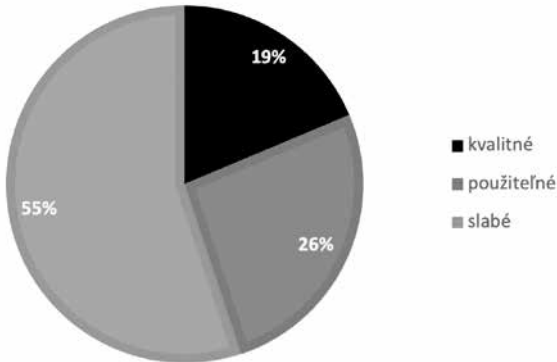
vania cirkevných akcií, najmä púťí, na štátnu propagandu považovala redakcia za „moc ostrý“, čo dokazuje opatrnosť tajnej cirkvi v tej dobe a jej snahu o apolitickosť. Z dnešného pohľadu to bol dobre napísaný, vyargumentovaný komentár. Autor mal prehľad, prejavil analytickú schopnosť, uvádzal príklady. Nebolo to emotívne ani prehnane expresívne, hoci miestami by sa text dal argumentačne vycizelovať, lebo autor poukazoval na „prekrúcanie“ akcií, no niektoré uvedené príklady sa už týkali skôr priameho klamania a zavádzania. Zaujímavá je poznámka, ktorá sa ocitla pri príbehu o svadbe na MNV, keď autor hľadal humorné paralely s obradmi v kostole: „Miestami vtipné, len na šírenie z ruky do ruky.“ Prinesený text teda redakcia odmietla publikovať a odkázala ho na paralelný spôsob šírenia materiálov v tajnej cirkvi, porovnateľný azda s dnešnými blogmi – keď text nie je dost dobrý na publikovanie v riadom periodiku, môže ho autor šíriť po vlastnej linke.

Časť textov dostala akési podmienené schválenie s výzvou na prepracovanie. Redakcia žiadala napr. doplniť nové informácie (do článku o českých kresťanských samizdatoch), dorobiť záver alebo odstrániť „omáčku okolo“ a vložiť „hodnotné jadro do iného kontextu“. Niektoré takéto hodnotenia sa týkali básní. Redaktori autorovi radili dostať do textu „viac prirodzenej poézie“ a „zbaviť sa násilného rýmu“ alebo ho poučali, že „dobrý rým ešte nerobí z básne poéziu. Nech píše ďalej, myšlienky sú dobré, netreba však dávať všetok dôraz, energiu na vytvorenie rýmu. Ten nesmie byť násilný.“

Šedem poznámok sa vzťahovalo na kritiku anonymity, čo dokazuje, že aj pri textoch so spätné nevystopovateľným autorstvom (my sme anonymných textov identifikovali až 13) vtedajší redaktori vedeli, od koho pochádzajú. Bezpečnostné opatrenia pripúšťali podpisovanie sa krstným menom alebo iba iniciálkami, ale úplné nepodpísanie textu sa považovalo za neakceptovateľné – ako to sformuloval jeden z redaktorov: „Pripomienka do ohlasov: báseň bez autora (stačia iniciálky) sa neuverejňuje!“

Do kategórie „iné“ sme zaradili poznámky, ako: „?!“, „kázeň“ (identifikácia žánru, keďže daný text bol prepisom omšovej kázne, ktorú autor pravdepodobne chcel publikovať ako duchovné zamyslenie či úvahu), „citáty, Pecs“ (pri prepise myšlienok z príhovorov brata Rogera z Taizé, pravdepodobne zo stretnutia, ktoré sa na prelome rokov 1988 a 1989 konalo v maďarskej Pécsi). Pri odbornom texte na tému metalovej hudby a satanizmu, písanom priamo na objednávku redakcie, v ktorom autor relativizoval niektoré radikálne názory na túto hudbu, si redakcia poznamenala: „Toho, kto zatracuje, sa spýtať, či sa postil, modlil za nich!“ K nápadne kvalite, vyzretej nerýmovanej básni redaktor dopísal: „Kto to písal?“

Na základe vlastných poznámok k jednotlivým textom sme zostavili trojstupňové hodnotenie príspevkov (graf č. 7), imitujúc optiku súčasných redaktorov podobného typu časopisov (a využijúc vlastnú dlhoročnú skúsenosť editorky rozličných lokálnych aj celoslovenských tlačených médií).

Graf č. 7 Hodnotenie súčasnou editorskou optikou.

Pätina textov mala vysokú kvalitu. Patrili medzi ne predovšetkým príbehy a svedectvá, kde autori prejavili rozprávačský talent a podarilo sa im pretlmočiť živú emóciu, prípadne dodať textu vtip. Také boli napr. príbehy o stretnutí autorky s neveriacim chalanom na akejsi svadbe a následná sonda do života neveriaceho, hľadajúceho, zmäteného človeka, ku ktorému sú veriaci posielaní a majú sa o neho zaujímať. Veľmi živý a emotívne silný bol príbeh o smrti šteniatka, ktoré ukameňovali autorke v detstve turisti „z Dolniakov“. Jasne, ale nenásilne v ňom zaznelo poučenie o ľudskej zlobe, arogancii, agresivite a zlej výchove. Veľmi epický bol príbeh o osobnej účasti autora na zjavení Panny Márie na Ukrajine, svedectvo rušňovodiča o zázraku na trati spojenom s modlitbou aj vtipný príbeh bohoslovca o prehltnutej muche, ktorá sa v hltane vzbopila a autor – miništrant musel počas omše zápasit s jej pokusmi vyliezť von. Zručne napísané a myšlienково bohaté boli svedectvá čitateľov o svojom procese prijatia smrteľnosti a večnosti, o postupnej zmene postoja k „nehodným kňazom“ alebo o preniknutí do ťažkého osudu zdanlivo frivolnej spolužiačky. Prvok príbehu bol prítomný aj v šikovne napísanej úvahe o spovedi, ktorú autorka začala opisom zážitku so svojím malým dieťaťom. Ďalšiu skupinu kvalitných textov tvorili populárno-náučné príspevky dokazujúce autorov rozhľad, znalosť faktov a odbornú autoritu. Týkali sa napr. už spomenutých tém satanizmu v metalovej hudbe, samizdatových periodík v Českej republike alebo života biskupa Karola Kmetka. Medzi kvalitné texty sme zaradili aj spomínaný komentár o pe-restrojke a stave socialistickej spoločnosti, prepis príhovorov brata Rogera, anketu s piatimi otázkami o podstatných znakoch vtedajšieho sveta, aktuálnych ohrozeniach a nebezpečenstvách, vplyve moderného sveta na formovanie viery, úlohách viery vo vtedajšom svete a dlhoch veriacich voči vtedajšiemu svetu. Odpovede zbieral Vladimír Jukl (zverejnená bola jeho súkromná adresa). Do kategórie kvalitných textov sa dostalo aj niekoľko vyzretých, vypointovaných básní.

Za použiteľnú sme označili štvrtinu textov. Tie niesli hodnotnú myšlienku a mohli byť po redakčnej úprave alebo po radikálnom skrátení publikované, prípadne využité v rámci iného materiálu. Do tejto kategórie patrili napr. básne so zau-

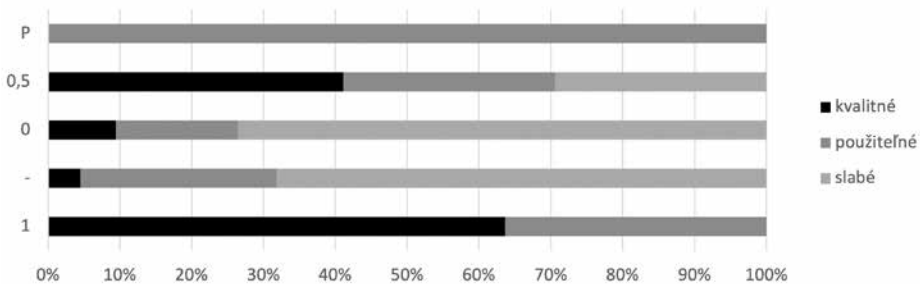
Ľímavými, výstižnými momentmi, hoci celkovo amatérske a nedotiahnuté. Typické boli úvahové zamyslenia, ktoré autori štylizovali príliš rozvláčne a normatívne. Zaujímavý ojedinelý príspevok poslal kňaz vyučujúci náboženstvo v škole: zozbieral vtípne hlášky detí a mnohé z nich naozaj mohli poslúžiť na oživenie vo vhodnej rubrike. Na ilustráciu uvedieme niektoré:

- Čo je cirkev? Celá zemegula.
- Pán Ježiš obetou na kríži oslobodil Otca a otvoril nám cestu k nemu.
- V kostole nás na prítomnosť Pána Ježiša upozorňuje nekonečné svetlo.
- Pán Ježiš uzdravoval duše tak, že im umyl nohy, lebo ich mal rád.
- Pán Ježiš si vybral apoštolov preto, aby hlasovali.
- Prečo Pán Ježiš umyl apoštolom nohy a aký príkaz im potom dal? Aby pripravili večeru.
- Ako sa zmenili apoštoli prijatím Ducha Svätého? Na tri plamene.
- Pán Ježiš pomáhal ľuďom tak, že ich poslal do neba.
- Čo mám urobiť po odpustení hriechov? Pozdraviť sa a odísť.
- Na vyznanie hriechov sa pripravíme tak, že s úctou a láskou povieme svoje hriechy.
- Pán Ježiš nám ukázal cestu do neba nanebovstúpením.
- Akú moc odovzdal apoštolom Pán Ježiš? Že premenil chlieb na víno.
- Ako Pán Ježiš pomáhal ľuďom? Hral sa s deťmi a tak ľudia pracovali.

Texty zaradené medzi slabé predstavovali nadpolovičnú väčšinu vzorky. Z formálneho hľadiska boli veľmi amatérske a kostrbaté, niekedy podobné výtvorom detí (najmä básne), autori sa nedokázali vyjadriť originálne, ale opakovali kliše a frázy, používali nasladlý jazyk a barličky typu invertných slovosledov, príkloniek a archaizmov. Z obsahového hľadiska im možno vytknúť predovšetkým silný moralizátorský tón: boli mentorské, imperatívne („Skús tak žiť / a nebudeš ľutovať! / Všetko jak Kristus robiť, / a biednych nevyhadzovať! ... Pamätaj na to / a ži tak vždy, / aby si mohol dosiahnuť / ten nádherný, / ten krásny / život večný!“), postavené na černo-bielom nazeraní na zlý svet („Prečo sa musí kresťan báť / svoju vieru v Boha vyznať?! / Žeby mu prácu nevzali, / tí pohanskí barbari! ... Nie! To sloboda nebude! / Kým čo len jeden pohan, / na zemi žiť bude!“), doktrinárske. Snažili sa poučovať („Hudba má skutočne moc nad našimi citmi, a preto si hudbu, ktorú počúvame, musíme dobre vyberať, ak si chceme ochrániť srdce. Podnet vyvolaný hudbou môže síce byť iba krátkodobý, ale môže ťa do viesť k takému spôsobu konania alebo života, ktorý sám o sebe trvá dlho alebo prináša dôsledky, ktoré sú dlho citeľné. Neoplatí sa preto uplatňovať pri výbere hudby rozlišovaciu schopnosť?“), apelovať („Teda milý kresťan človek / nech si kde a ktorýkoľvek; / pre záchranu duše, / rob, čo ti viera radí / a nikdy nie, čo ti tvojej duši vadí.“). Využívali pritom prvú osobu singuláru (ako štylisticky adresný, až agresívny prvok), pátos, rečnícke otázky a iné rétorické figúry („Nemáš náhodou aj ty svojej okno špinavé? ... Nie je zaprášené prachom hriechu? ... Poradím ti. Zapni aj teraz stierače. Poslúchni svojho vodiča, svoje svedomie. Zapni stierače svätej spovede.“), výkričníky („Ak sa niekto nájde a presvedčí ma, že robím chybu, ak pravdu hľadám v láske, napravím ju. Ale zatiaľ som o tom pevne presvedčená, že mám pravdu, zatiaľ sa nikto nenašiel, kto by mi

ju vyvrátil. Nájde sa niekto?? Nájde?? ... nie, nenájde, lebo so mnou je všade pravá LÁSKA a proti nej sú všetci protivníci bezmocní!“). Jednou z tém týchto textov bolo zlo potratov, čo bola koncom 80. rokov na Slovensku živá spoločenská téma. Avšak prispievatelia aj ju zvykli uchopiť invazívnym spôsobom („Preto vy, čo ešte nie ste matky, / dumajte jak treba žiť, / či s, alebo bez dieťaťa, / budete sa svetom lopotiť.“).

Medzi naším hodnotením a hodnotením pôvodných redaktorov sa ukázala pomerne vysoká zhoda. Obe premenné sme podrobili aj chi-kvadrátovému testu.⁵³ Výsledná p-hodnota 0,00012 je hlboko pod bežnou hladinou významnosti 0,05, čiže hypotéza o závislosti premenných sa potvrdila.

Graf č. 8 Vzťah medzi hodnotením redaktorov a našim hodnotením.

Medzi redakciou odobrenými a publikovanými textami nebol ani jeden, ktorý by sme označili za slabý. Zato medzi nerozhodnými sme našli až 7 „kvalitných“ a 5 „použiteľných“, medzi odmietnutými 5 „kvalitných“ a 9 „použiteľných“ a medzi nehodnotenými 1 „kvalitný“ a 6 „použiteľných“. Naznačuje to, že prístup samizdatových redaktorov bol náročný a ich hodnotenia boli prísne.

Tematické akcenty a ich kontext

Na základe predstavených analýz môžeme dedukovať niekoľko postrehov o stave a zmýšľaní mladých katolíkov na konci 80. rokov v Československej socialistickej republike. Dôležitý je pritom kontext normalizačného obdobia s jeho spoločenskými špecifikami. Pojem „normalizácia“ sa ujal na pomenovanie opätovnej konsolidácie komunistického totalitného režimu po krátkom uvoľnení počas Pražskej jari v roku 1968. Normalizácia trvala 20 rokov, napriek tomu ju však niektorí historici označujú len za „prerušenie“ revolučných zmien v krajine.⁵⁴ Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 a ich „dočasnom“ usídlení sa v česko-slovenskej republike sa približne za jeden rok podarilo otupiť odpor verejnosti, ktorá ukončenie reformných procesov a návrat pred ne prijala ako nezvratné. Nasledujúce obdobie

⁵³ V záujme logickej aplikácie testu a zároveň na účel dodržania jeho pravidiel sme z testovania vylúčili texty bez redakčného hodnotenia (označené „-“) a prijaté texty sme zlúčili s publikovanými.

⁵⁴ SKILLING, H. Gordon. *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*. Princeton : Princeton University Press, 1976.

bolo charakteristické pasivitou, atmosférou sklamaní, apatie a beznádeje.⁵⁵ Verejný život poznamenali čistky a masové preverky na pracoviskách, na základe ktorých boli zo zamestnania prepúšťaní tí, čo neprejavili dostatočné nadšenie z „bratskej pomoci“ vojsk. V Česku sa konfrontácia s režimom vyžadovala dôslednejšie a priniesla viac obetí; na Slovensku prebehol tento proces selektívnejšie a hladšie.⁵⁶

Aktívny súhlas s mainstreamom sa počas normalizácie stal dôležitou podmienkou na prežitie v (relatívnom) materiálnom dostatku. Keďže väčšina členov tzv. kultúrneho frontu (umelci, intelektuáli, publicisti), na ktorý sa upierali nádeje ľudí počas Pražskej jari, v záujme zachovania si živobytia, i keď podradného vzhľadom na ich schopnosti, vykonala potupnú verejnú sebakritiku a stiahla sa, líderstvo v protikomunistickej opozícii spontánne a prirodzene prešlo na veriacich.⁵⁷ Hnutie tajnej cirkvi ostalo imúnne voči normalizácii,⁵⁸ hoci jeho „protirežimný“ charakter bol skôr nezamýšľaným prirodzeným dôsledkom či sprievodným javom aktivít zameraných primárne na osobný duchovný rozvoj a obranu náboženskej slobody. Lídri tajnej cirkvi stavali vieru nad osobnú slobodu,⁵⁹ veriacich viedli k nezávislosti od zmyslových pôžitkov⁶⁰ a k slobode od pohodlia, ktoré zotročuje,⁶¹ povzbudzovali ich k bezpodmienečnému prijímaniu Božej vôle a kríža,⁶² odmietaniu novopohanstva⁶³ a priamo ich varovali pred pasivitou interpretovanou ako mlčanlivý súhlas.⁶⁴ J. Čarnogurský za jeden z odlišujúcich znakov medzi sekulárnym a náboženským disentom označil „ideové zázemie“. Kým to sekulárne bolo veľmi pestré, u veriacich bolo „monolitné – žité kresťanstvo“. Voči ľuďom nechotným konať „v rozpore so svojím svedomím ani zo slabosti, ani z vypočítavosti, ani zo strachu“⁶⁶ bol režim bezmocný. Systematická a postupne čoraz masovejšia formácia v tzv. krúžkoch s precíznou hierarchickou štruktúrou a dômyselnou konšpiráciou vytvorila v socialistickom režime ostrov (vnútornej) slobody: „Dnes neexistuje v zahraničí publikácia alebo vedecká monografia, ktorá sa zaoberá týmto obdobím života v Československu, kde by

⁵⁵ SURI, Jeremi. The Promise and Failure of 'Developed Socialism': The Soviet 'Thaw' and the Crucible of the Prague Spring, 1964-1972. In *Contemporary European History*, 2006, roč. 15, č. 2, s. 146. <https://doi.org/10.1017/S0960777306003183>

⁵⁶ MARUŠIAK, Juraj. The Normalisation Regime and Its Impact on Slovak. In *Europe-Asia Studies*, 2008, roč. 60, č. 10, s. 1805 - 1825. <https://doi.org/10.1080/09668130802434695>

⁵⁷ ČARNOGURSKÝ, Ján. *Vážnili ich za vieru*. Bratislava : Pramene, 1990, s. 14.

⁵⁸ ŠIMULČÍK, Ján. *Katolícka cirkev a nežná revolúcia 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 20 - 21.

⁵⁹ NOVAK, Michael. Orly letia vysoko. In KRČMÉRY, Silvester. *Pravdou proti moci. Príbeh muža, ktorého nezlomili*. Bratislava : Artis omnis, 2014, s. 398 - 399.

⁶⁰ KOREC, Ján. *Od barbárskej noci II. Listy z väzenia*. Lúč : Bratislava, 1991, s. 175.

⁶¹ KOLAKOVIČ-POGLAJEN, Tomislav. Syntetický prehľad našej práce. In VAŠKO, Václav. *Profesor Kolakovič*. Charis : Bratislava, 1993, s. 60.

⁶² KUBÍČEK, Ladislav. *Božia vôľa - zbožná fráza?*. Bratislava : Karmelitánske nakladateľstvo, 2006, s. 76 - 77.

⁶³ NEUWIRTH, Anton - LESŇÁK, Rudolf. *Liečiť zlo láskou*. Bratislava : Kalligram, 2001, s. 87.

⁶⁴ MÁDR, Oto. *Slovo o této době*. Praha : Sofia, 1992, s. 213.

⁶⁵ ČARNOGURSKÝ, *Vážnili ich za vieru*, s. 135.

⁶⁶ DRDA, Adam. Křesťan „kverulant“. In *Paměť národa*, 12. 2. 2020. Dostupné na internete: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/krestan-kverulant>> [29. 6. 2023]

nebolo podrobne zaznamenané, že na Slovensku to boli v prvom rade tieto štruktúry cirkvi, ktoré boli nositeľmi slobody a vzdoru proti útlaku normalizačného režimu.⁶⁷

Práve zážitok vnútornej slobody a vytvorenie akéhosi spoločenstva „na ostrove“ boli aj cieľom samizdatového *Zrna*. Mládež narodená a vychovávaná vo vyššie opísanom prostredí reagovala na túto ponuku až nečakane živým záujmom. Jej textové pokusy boli jednoduché, ale početné. Zároveň je z nich zrejme, že tendencia k širšiemu spoločenskému alebo spoločensko-politickému uvažovaniu – typická pre predtotalitnú slovenskú katolícku publicistiku⁶⁸ – nebola medzi radovými členmi tajnej cirkvi dominantná, do čoho však vstupoval aj faktor (nízkeho) veku autorov. Napriek tomu v jednotlivých príspevkoch zazneli typické témy konca 80. rokov: perestrojka, prebujenosť štátneho aparátu, absencia ideálu a nadšenia u mladých ľudí, v čom možno badať paralelu s celkovým stavom spoločnosti v danej dobe. Stretli sme sa aj s potrebou spracúvať profily významných slovenských osobností (biskup Kmeťko), čo bolo tiež príznačné pre dobový dissent, ktorý kritizoval tabuizáciu alebo prekrúcanie istých historických tém (M. R. Štefánik, A. Hlinka, Slovenský štát, SNP), na čo reagoval napr. historicko-politický samizdatový časopis *Hlas Slovenska* založený v r. 1988. V duchovných úvahách mladých zaznievali témy plnenia Božej vôle, vlastného obrátenia, smrti, večnosti a pod., naznačujúce hlbokú duchovnú formáciu prítomnú v spoločnostiach tajnej cirkvi a v životoch jej lídrov, prípadne priamo hrdinov, akými boli väzni z tvrdých 50. a 60. rokov. Mladí veriaci však zároveň vnímali istú izoláciu vo svojich mikrokomunitách, odcudzenosť sekulárnemu svetu a neschopnosť alebo ťažkosť v komunikácii s ním. Niektorí mladí dospeli k presvedčeniu o nebezpečenstve a nepriateľstve sveta „vonku“, iní hľadali cesty, ako pôsobiť v spoločnosti, nadväzovať kontakt s neveriacimi, evanjelizovať. Sú to všetko dôsledky a prejavy života v ateistickej, resp. ateizovanej spoločnosti, akou normalizačné Československo bolo. Osobitný akcent nadobudli tieto témy v sérii textov o metalovej hudbe a satanizme, ktoré symbolizovali bezbožnú skazenosť. Viacnásobne sa opakujúcim motívom boli púte, tajné duchovné cvičenia a mládežnícke výlety. Je zrejme, že v životoch dobovej mládeže naozaj hrali významnú úlohu tieto určujúce prvky duchovného aj spoločenského pôsobenia cirkvi 70. a 80. rokov.

Záver

Analýzou čitateľských príspevkov do mládežníckeho samizdatového časopisu *Zrno* sme chceli odhaliť formálnu a obsahovú kvalitu textov vyprodukovaných mladými aktívnymi kresťanmi z vtedajších malých spoločenstiev (stretní) a nazrieť do ich myšlienkového sveta.

Zo žánrového hľadiska boli najkvalitnejšie a najpoužiteľnejšie príbehové texty (svedectvá a rozprávania „zo života“). Vysokú kvalitu si zachovávali aj žánre ako komentár, profil či populárno-náučný text. Všetky tieto príspevky však predstavovali vo vzorke výraznú menšinu a viaceré boli úplne na okraji (s jednotkovým výskytom). Mladí pisatelia preferovali básnické a úvahové formy, obe nízkej kvality.

⁶⁷ MIKLOŠKO, František. *Znamená čas*. Bratislava : Hlbiny, 2013, s. 152.

⁶⁸ IZRAEL, Pavel. Štyri piliere katolíckej tlače podľa Ladislava Hanusa. In *Kultúrne dejiny*, 2019, roč. 10, č. 2, s. 228 – 240.

Básne predstavovali až polovicu textov vo vzorke, čo svedčí o očakávaní čitateľov, že samizdatový mládežnícky časopis dá veľký priestor ich vlastnej umeleckej tvorbe, prípadne im poskytne spätnú väzbu a bude fungovať ako poradňa pre začínajúcich autorov. Toto očakávanie sa však nestretalo so zámerom redakcie tvoriť duchovno-formačný a nie kultúrno-umelecký samizdat.

Rodovo bolo zloženie prispievateľov vyrovnané, avšak najvyššiu kvalitu textov sme zaznamenali u mužov a najnižšiu v príspevkoch, pri ktorých sa pohlavie autora nedalo určiť. Muži zároveň produkovali viac príspevkov nesúcich znaky novinárskeho štýlu a novinárskych tém (spoločnosť, kultúra), kým ženy sa vo väčšej miere orientovali na hybridné texty poznačené aj prvkami umeleckého, rečníckeho či esejistického štýlu a jednoznačne preferovali náboženské témy.

Celková tematická orientácia príspevkov bola výrazne náboženská (76 %). Avšak práve čisto nábožensky ladené texty mali zároveň najnižšiu formálnu i obsahovú kvalitu, ktorá následne stúpala s posunom k témam z oblasti kultúry, bežnej životnej skúsenosti a najmä zo spoločnosti a politiky. Texty so spoločenským presahom však boli jednak zriedkavé a jednak redakciou veľmi opatrne prijímané, čo svedčí o náboženskej sebaidentifikácii časopisu, ktorý nebol zakladaný s úmyslom riešiť spoločensko-politické otázky. *Zrno* tak odrážalo atmosféru medzi veriacimi zapojenými do aktivít podzemného katolíckeho hnutia, ktoré síce bolo dobre systemizované a organizované prostredníctvom „stretiek“, ale spoločensko-politické dôrazy (napr. na dodržiavanie občianskych práv – čo bola napr. posledná z troch požiadaviek Sviečkovej manifestácie v marci 1988) boli vlastne pomerne úzkej (hoci postupne sa rozširujúcej) časti tajnej cirkvi a bežní veriaci aktívni v spoločenstvách sa sústredili najmä na vlastný duchovný a osobnostný rast, prípadne na slobodu vierovyznania.

Ako výrazná charakteristika skúmaných textov vystúpila do popredia moralizátorská a mentorská tendencia autorov. Mladí veriaci ľudia na pomedzí stredoškolského a vysokoškolského veku sa vo svojich básňach, úvahách aj ďalších príspevkoch vyjadrovali čierno-bielo, radikálne, imperatívne, na čo často využívali nástroje rečníckeho štýlu. O mentalite tohto segmentu angažovaných katolíkov z konca 80. rokov možno teda usudzovať jasnú a nekompromisnú morálnu formáciu, čiastočne zjednodušujúcu. V kontakte s rovesníkmi „zvonku“ pociťovali niektorí mladí katolíci zmätok; usilovali sa ich chápať a vychádzať im do istej miery v ústrety, ale celkovo vnímali svet „vonku“ ako neprajný, skazený a nebezpečný.

Redakcia posudzovala ich poetické, úvahové a iné pokusy pomerne prísne, ako jednoznačne publikovateľných bolo označených (vrátane reálne odpublikovaných textov) iba 14 % z príspevkov v našej vzorke. Pričom treba pripomenúť, že do spoločného redakčného posudzovania sa dostali len texty, ktoré už prešli prvým posúdením jednotlivých redaktorov. Zároveň nevieme, aký výsek takto spoločne posudzovaných textov naša vzorka predstavuje, keďže ide len o archív nájdený v pozostalosti šéfredaktora časopisu a jeho vyhodnotenie v kontexte všetkých príspevkov doručených redaktorom v rokoch 1988 a 1989 nie je možné. Na základe informácie od redaktora M. Balázsa⁶⁹ o prekvapivo veľkom úspechu výzvy na pri-

⁶⁹ Mailový rozhovor autorky s M. Balázsom, 9. 5. 2023.

spievanie do nového časopisu však možno predpokladať, že naša vzorka predstavuje iba zlomok doručených príspevkov. Redaktori ich posudzovali veľmi precízne a zároveň prísne – z dnešného pohľadu možno až nadmieru, keďže kritizovali a vyľučovali aj texty, ktoré by boli podľa dnešnej editorskej optiky dostatočne kvalitné a použiteľné. Svedčí to o zaniatení, s akým sa trojica mladých samizdatových redaktorov chopila svojej úlohy. „*Stretnutia redakčnej rady boli časom veľkej driny, pracovali sme neúnavne, dlhé hodiny bez prestávky, často dlho do noci, niekedy i celú noc a ráno sme sa rozchádzali. Pracovali sme veľmi svedomite. Článok po článku. Dali sme si záležať. Veľmi kriticky sme si vzájomne oponovali svoje články. Doslova slovo za slovom, odsek za odsekom*“, napísala E. Klčovanská.⁷⁰

Tento prístup nebol v rozpore so zámerom časopisu stať sa predovšetkým nástrojom zjednocovania roztrúsených tajných kresťanských spoločenstiev, zdrojom povzbudenia a upevňovania identity a spolupatričnosti, poskytnúť priestor radovým čitateľom a neusilovať sa o tú najväčšiu štylovú a obsahovú kvalitu. Redaktori preto neboli znechutení tým, že „*väčšina článkov sa nedala uverejniť*“, keďže „*pisateľská úroveň mladých ľudí bola v tom období veľmi nízka*“.⁷¹ Podľa M. Balázsa je to logické: „*Uvedomme si, že šlo o bežných mladých ľudí, ktorí nemali možnosť sa vypísať. Nie je možné hodnotiť príspevky dnešnou optikou. Boli to príspevky bežných mladých ľudí bez teologického vzdelania, skromne a jednoducho uvažujúcich o viere a náboženstve, bez kontaktu s kvalitnejšou teologickou či náboženskou literatúrou, ľudí, ktorí počúvali jednoduché a často povrchné kázne, ľudí bez vážnejšieho religiózneho a cirkebného dialógu atď. Uvedomme si, že len úzky okruh ľudí mal možnosť hlbšieho dialógu, domových seminárov či vzdelávacích stretnutí, tajného vzdelávania a podobne*“.⁷² Okrem toho možno konštatovať, že ochota mladých ľudí prispievať – hoci aj nedokonalými textami – do samizdatového časopisu svedčí o formovaní ich vzťahu k totalitnej spoločnosti a ich vnútornej slobody, ktorú samizdat podporoval. Samotná existencia (a potreba) samizdatu totiž pôsobila ako symbol a konštantná pripomienka totality. Vnútorný vzdor a potreba vyjadriť ho neboli v podmienkach všadeprítomnej vzdelávacej, výchovnej či literárnej dôslednej intenzívnej manipulácii⁷³ samozrejmosťou.

Svoje poslanie poskytovania priestoru, spätnej väzby a formácie *Zrno* plnilo v rámci dobových možností. Jeho vychádzanie bolo v roku 1989 na začiatku a redakcia mala množstvo plánov do budúcnosti, keď sa malo stať technicky a formálne najvyspelejším slovenským samizdatom s najväčším nákladom. Zároveň by sa nepochybne postupne formoval čoraz zručnejší a profesionálnejší prispievateľský aktív. Na prelome rokov 1989 a 1990 si však radikálne zmenené spoločenské podmienky prestali vyžadovať tajné podzemné časopisy a ďalšie fungovanie kresťanského mládežníckeho časopisu *Zrno* sa odvíjalo podľa nových pravidiel a potrieb.

⁷⁰ KLČOVANSKÁ, *Pozvanie*, s. 116.

⁷¹ KLČOVANSKÁ, *Pozvanie*, s. 113.

⁷² Mailový rozhovor autorky s M. Balázsom, 9. 5. 2023.

⁷³ Podrobne pozri napr. LAUČEK, Anton. Socialistický realizmus v školskej praxi (na pozadí diela Petra Jilemnického Kompas v nás). In *Kultúrne dejiny*, 2018, roč. 9, supplementum, s. 123 – 135.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

Archív Ústavu pamäti národa v Bratislave
fond Zbierka samizdatov

RONČÁKOVÁ, Terézia. Rozhovor s Mariánom Balázsom z 9. 5. 2023. Archív autorky.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALBERT, Michal. *Periodiká Orientácia, Domov a Brázda v kontexte tvorby publicistu a fotografa Jána Magu* [dizertačná práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2014.
- ALBERT, Michal. *Prezentácia politického diania v kresťanskom časopise Zrno (1997 – 2007)* [rigorózna práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2011.
- ALBERT, Michal. *Zrno - kresťanský časopis v 2. fáze vychádzania (1997-2007)* [diplomová práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009.
- BARTKOVJAK, Jozef. Zomrel páter Ondrej Gabriš SJ, vicepostulátor kauzy blahorečenia Munkovcov. In *Vatican News*, 2020 [on-line]. Dostupné na internete: <<https://www.vaticannews.va/sk/cirkev/news/2020-02/zomrel-pater-ondrej-gabris-vicepostulator-blahoreceni-munkovcov.html>> [29. 6. 2023].
- ČARNOGURSKÝ, Ján. *Vážnili ich za vieru*. Bratislava : Pramene, 1990.
- DRDA, Adam. Křesťan „kverulant“. In *Paměť národa*, 2020 [on-line]. Dostupné na internete: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/krestan-kverulant>> [29. 6. 2023].
- GAVENDA, Marián. Chceme oživiť heslo: Katolícke noviny do každej rodiny. In *Plnia kresťanské médiá v slovenskej spoločnosti svoju úlohu?* Ružomberok : Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2005, s. 9 – 22.
- GREŠKO, Adrián. *Zrno - kresťanský časopis v 1. fáze vychádzania (1989 – 1997)* [diplomová práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009.
- IZRAEL, Pavel. Štyri piliere katolíckej tlače podľa Ladislava Hanusa. In *Kultúrne dejiny*, 2019, roč. 10, č. 2, s. 228 – 240.
- KLČOVANSKÁ, Eva: Pozvanie. In ŠIMULČÍK, Ján. *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, s. 109 – 118.
- KOLAKOVIČ-POGLAJEN, Tomislav. Syntetický prehľad našej práce. In VAŠKO, Václav. *Profesor Kolakovič*. Bratislava : Charis, 1993, s. 50 – 61.
- KOLKOVÁ, Terézia – ALBRECHTOVÁ, Ivana (eds.). *O hodnotě samizdatu. Samizdatová náboženská periodika před rokem 1989*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008.
- KOLKOVÁ, Terézia. Samizdat : definícia, dejiny, charakteristika. In KOLKOVÁ, Terézia – ALBRECHTOVÁ, Ivana (eds.). *O hodnotě samizdatu. Samizdatová náboženská periodika před rokem 1989*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 9 – 29.
- KOREC, Ján. *Od barbarskej noci II. Listy z väzenia*. Bratislava : Lúč, 1991.
- KRAVČÁK, Peter. Aká by mala byť úloha kresťanských médií?. In KRAVČÁK, Peter – VOLČEK, Miroslav (eds.). *Plnia katolícke médiá v slovenskej spoločnosti svoju úlohu? II*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 97 – 99.
- KUBÍČEK, Ladislav. *Božia vôľa - zbožná fráza?*. Bratislava : Karmelitánske nakladateľstvo, 2006.
- KUSÁ, Jolana – KOPSOVÁ, Raisa – FUNDÁREK, František. *Život v slove a život slovom. Zjavné a skryté súvislosti slovenského samizdatu*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1995.

- LAUČEK, Anton. Socialistický realizmus v školskej praxi (na pozadí diela Petra Jilemnického Kompas v nás). In *Kultúrne dejiny*, 2018, roč. 9, Supplementum, s. 123 - 135.
- LAUKO, Martin. Spomienka na tri samizdaty. In *Slovenská nedela, magazínová príloha Slovenského denníka*, 1992, roč. 3, č. 37, s. 2.
- LAUKO, Martin. Tlačil samizdaty, strach však nemal. In *Katolícke noviny*, 25. 3. 2018, s. 16 - 17.
- LESŇÁK, Rudolf. *Listy z podzemia*. Bratislava : Vydavateľstvo USPO Peter Smolík, 1998.
- LETZ, Róbert - LAUKO, Martin. *Hlas Slovenska v kontexte slovenského samizdatu*. Bratislava, Prešov : Ústav pamäti národa, VMV, 2018.
- MÁDR, Oto. *Slovo o této době*. Praha : Sofia, 1992.
- MARUŠIAK, Juraj. The Normalisation Regime and Its Impact on Slovak. In *Europe-Asia Studies*, 2008, roč. 60, č. 10, s. 1805 - 1825. <https://doi.org/10.1080/09668130802434695>
- MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich môcť rozvrátiť*. Bratislava : Archa, 1991.
- MIKLOŠKO, František. Samizdatové periodikum Náboženstvo a súčasnosť. In *O hodnote samizdatu. Samizdatová náboženská periodika pred rokom 1989*. Ed. Terézia Kolková, Ivana Albrechtová, Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 74 - 78.
- MIKLOŠKO, František. *Znamená čas*. Bratislava : Hlbiny, 2013.
- NEUWIRTH, Anton - LESŇÁK, Rudolf. *Liečiť zlo láskou*. Bratislava : Kalligram, 2001.
- NOVAK, Michael. Orly letia vysoko. In KRČMÉRY, Silvester. *Pravdou proti moci. Príbeh muža, ktorého nezlomili*. Artis omnis : Bratislava, 2014, s. 393 - 400.
- PALGUTOVÁ, Denisa. Samizdatový časopis Emanuel: príbeh a analýza. Ružomberok : Katoľická univerzita v Ružomberku. Rukopis s plánovaným dokončením v roku 2024.
- ROMAN, Jozef. *Kresťanská samizdatová literatúra po roku 1968* [diplomová práca]. Bratislava : Trnavská univerzita, Teologický inštitút sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej na Slovensku, 1997.
- RONČÁKOVÁ, Terézia. 40 Years After the Birth of Religious Samizdat in Slovakia. Characteristics of the Slovak Samizdat and its Impact. In *Biuletyn Edukacji Medialnej*, 2012, č. 1, s. 129 - 139.
- RONČÁKOVÁ, Terézia. Čitateľské príspevky v samizdatovom časopise Zrno : štýl, žáner, osud. Prednesené na konferencii *Štýl a text v jazykovej interakcii*, ktorá sa konala 28. - 29. júna 2023 na Prešovskej univerzite v Prešove.
- RONČÁKOVÁ, Terézia. K problematike náboženského periodického samizdatu na Slovensku v období normalizácie. In *Nové horizonty*, 2013, roč. VII, č. 1, s. 14 - 19.
- RONČÁKOVÁ, Terézia. *Prienik náboženského a publicistického štýlu III. Môže cirkev hovoriť mediálnym jazykom?* Praha : Paulínky, 2010.
- RONČÁKOVÁ, Terézia. *Súčasné žurnalistické žánre*. Ružomberok : Verbum, 2016.
- RONČÁKOVÁ, Terézia. The Phenomenon of Samizdat in Slovakia. In ČOBAN, Savaş (ed.). *Media's Role in the Socialist Era*. Kiel : Amani International Publishers, 2013, s. 137 - 152.
- SKILLING, H. Gordon. *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*. Princeton : Princeton University Press, 1976.
- SLANČOVÁ, Dana. *Praktická štylistika* (2. vyd.). Prešov : Slovacontact, 1996.
- STROMČEK, Ladislav. Mládežnícky samizdat ZrNO. In KOLKOVÁ, Terézia - ALBRECHTOVÁ, Ivana (eds.). *O hodnote samizdatu. Samizdatová náboženská periodika pred rokom 1989*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 79 - 85.
- STROMČEK, Ladislav. Stretká. In ŠIMULČÍK, Ján. *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, s. 119 - 132.
- SURI, Jeremi. The Promise and Failure of 'Developed Socialism': The Soviet 'Thaw' and the Crucible of the Prague Spring, 1964 - 1972. In *Contemporary European History*, 2006, roč. 15, č. 2, s. 146. <https://doi.org/10.1017/S0960777306003183>
- ŠARPATAKOVÁ, Mariana - GREŠKO, Adrián - ALBERT, Michal. Časopis Zrno: od samizdatových začiatkov po súčasnosť. In *Otázky žurnalistiky*, 2009, roč. 52, č. 1 - 2, s. 68 - 81.

- ŠARPATAKYOVÁ, Mariana. Samizdatové korene kresťanského týždenníka Zrno [bakalárska práca]. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009.
- ŠIMULČÍK, Ján. *Ako vzniklo ZRNO I. Najprv bola myšlienka*. In Zrno 1999, č. 29, s. 12 – 13.
- ŠIMULČÍK, Ján. *Éra samizdatu. Spoločenstvo Fatima a samizdat v rokoch 1974 – 1989*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2019.
- ŠIMULČÍK, Ján. *Generácia nádeje*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2021.
- ŠIMULČÍK, Ján. *Katolícka cirkev a nežná revolúcia 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999.
- ŠIMULČÍK, Ján. Samizdatový časopis Náboženstvo a súčasnosť (1982 – 1989). In ŠKOVIEROVÁ, Angela (ed.). *Periodiká v minulosti a súčasnosti*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2018, s. 199 – 212.
- ŠIMULČÍK, Ján. *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997.
- Z vašej tvorby. In Zrno, 1989, č. 1 [on-line]. Dostupné na internete: <https://samizdat.sk/vyhľadavanie/periodicky?field_5_nazov_samizdatu_tid_selective=12&field_rok_vydania_value_selective=1989> [29. 6. 2023].
- Z vašej tvorby. In Zrno, 1989, č. 3 [on-line]. Dostupné na internete: <https://samizdat.sk/vyhľadavanie/periodicky?field_5_nazov_samizdatu_tid_selective=12&field_rok_vydania_value_selective=1989> [29. 6. 2023].
- VÁŠKO, Michal. Zrno. In KRAVČÁK, Peter – VOLČEK, Miroslav (eds.). *Plnia katolícke médiá v slovenskej spoločnosti svoju úlohu? II*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 45 – 48.

SUMMARY

The thinking and writing of young Catholics at the end of 1980s.
An analysis of texts sent by readers to the samizdat magazine Zrno

We analyzed 107 texts – readers' contributions submitted through conspiratorial means to the editorial office of the samizdat magazine Zrno in the years 1988 and 1989, i.e. at the end of the communist totalitarianism in Slovakia. This is rare archival material from the estate of the editor-in-chief of the magazine Ladislav Stromček, who died in December 2021. The texts came from young readers, to whom the editors wanted to give space, in order to strengthen the awareness of unity, reciprocity and courage in the environment of the secret Church. By analyzing the readers' contributions, we wanted to reveal the formal and content quality of the texts produced by young active Christians from the small communities (conventicles) of that time and to take a glimpse into their thought-world.

In terms of genre, of the best quality and usability were the narrative texts (testimonies and narratives "from life"). High quality was also maintained in genres such as commentary, profile or popular non-fiction text. However, all these contributions represented a significant minority in the sample and several were completely marginal (with single unit incidence). Young writers preferred poetic and reflective forms, both of low quality. The poems accounted for up to half of the texts in the sample, which indicates the expectation of the readers that the samizdat youth magazine will provide significant space for their own artistic creation, or provide them with feedback and function as a consultancy for aspiring authors. However, this expectation did not meet with the intention of the editorial office to create a spiritual-formative and not cultural-artistic samizdat.

The general thematic orientation of the contributions was strongly religious (76%). However, it was the purely religiously oriented texts that had both the lowest formal and content quality, which subsequently increased with the shift towards topics from the area of culture, everyday life experiences, and especially from society and politics. But the texts with social overlap were, on one hand, infrequent and, on the other hand, very cautiously accepted by the editors, which testifies to the religious self-identification of the magazine, which was not founded with the intention of solving socio-political issues. If, therefore, within the mass underground Catholic movement, well-systematized and organized through “conventicles,” there were indeed social-political emphasized present (e.g. advocating for civil rights - which was, for example, the last of the three demands of the Candle Demonstration in March 1988), it can be assumed that they were primarily reserved for a narrow elite within the underground Church, while ordinary believers active in the communities focused primarily on their own spiritual and personal growth, or on religious freedom.

As a distinctive characteristic of the examined texts, the moralizing and mentoring tendency of the authors came to the fore. In their poems, reflections and other contributions, the young religious people, at the intersection of secondary school and university age, expressed themselves in black and white, radical, imperative ways, for which they often used the tools of the rhetorical style. Thus, the mentality of this segment of committed Catholics of the late 1980s can be inferred as a clear and uncompromising moral formation, partly simplistic. In contact with peers “from the outside”, some young Catholics felt confused; they tried to understand them and accommodate them to some extent, but overall they perceived the world “outside” as hostile, corrupt and dangerous.

The editorial office assessed their poetic, reflective and other attempts quite strictly, only 14% of the contributions in our sample (including texts that were actually published) were marked as clearly publishable. At the same time, it should be remembered that only texts that have already passed the first assessment of individual editors were included in the joint editorial review. The editors assessed them very thoroughly and at the same time strictly - perhaps excessively from today's point of view, as they also criticized and excluded texts that would be of sufficient quality and usability according to today's editorial perspective.

This approach did not contradict the intention of the magazine to become, above all, a tool for uniting scattered secret Christian communities, a source of encouragement and strengthening of identity and belonging, to provide space for ordinary readers and not to strive for the greatest stylistic and content quality. As one of the editors at the time, Marián Balázs, reminded: “It should be kept in mind that these were ordinary young people who did not have the opportunity to “write out”. It is not possible to evaluate the contributions from today's perspective. They were the contributions of ordinary young people without theological education, thinking about faith and religion in modest and simple terms, without contact with theological or religious literature of better quality, people who listened to simple and often superficial sermons, people without more profound religious and Church dialogue, etc. We need to realize that only a narrow circle of people had the opportunity for deeper dialogue, home seminars or educational meetings, secret education and so on.”

Zrno fulfilled its mission of providing space, feedback and formation within the contemporary possibilities. Its publication was at its beginnings in 1989 and the editorial office had numerous plans for the future, when it was to become technically and formally the most advanced Slovak samizdat with the highest circulation. At the turn of 1989 and 1990, however, the radically changed social conditions stopped requiring secret underground magazines and the further functioning of the Christian youth magazine Zrno unfolded according to new rules and needs.

prof. Mgr. Terézia Rončáková PhD.; Katolícka univerzita v Ružomberku,
Filozofická fakulta; Katedra žurnalistiky
SK-03401 Ružomberok, Hrabovská cesta 1B
e-mail: <terezia.roncakova@ku.sk>
ORCID 0000-0003-4325-2649